

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ ИЖОДИЙ ФИКРЛАШ
ҚОБИЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Нызаматдинова Шахсанем Караматдиновна

*Ажиниёз номидаги НДПИнинг Мактабгача ва бошланғич таълим факультети
4-курс талабаси*

Аннотация: Ушбу мақолада бошланғич синф ўқувчиларининг ижодий фикрлаш қобилиятини ривожлантиришнинг педагогик аҳамияти, мазмуни ва самарали усуллари таҳлил қилинган. Ижодий фикрлаш ўқувчининг мустақил қарор қабул қилиши, муаммоли вазиятларга янгича ёндашиши, ўз фикрини эркин ифодалаш хамда ноанъанавий ечимларни топа олиш қобилияти сифатида тавсифланган. Мақолада бошланғич таълим жараёнида муаммоли таълим, интерактив методлар, дидактик ўйинлар, лойиҳавий фаолият ва ижодий топшириқлардан фойдаланиш орқали ўқувчиларнинг ижодий тафаккурини ривожлантириш масалалари ёритилган.

Калит сўзлар: бошланғич таълим, ижодий фикрлаш, ўқувчи, ижодкорлик, педагогик технология, интерактив метод, муаммоли таълим, мустақил фикрлаш, таълим жараёни.

КИРИШ

Бугунги кунда таълим тизими олдида турган муҳим вазифалардан бири ҳар томонлама билимли, мустақил фикрлайдиган, ижодкор ва ташаббускор шахсни тарбиялашдан иборатдир. Жамият тараққиётининг жадал суръатларда кечиши, фан ва технологияларнинг ривожланиши инсондан фақат мавжуд билимларни ўзлаштиришни эмас, балки турли вазиятларда мустақил қарор қабул қилиш, муаммоларни таҳлил қилиш ва уларга ижодий ёндашиш қобилиятини ҳам талаб этмоқда. Шу нуқтаи назардан ўқувчиларнинг ижодий фикрлаш қобилиятини ривожлантириш замонавий таълимнинг устувор вазифаларидан бири ҳисобланади.

Бошланғич таълим шахс камолоти учун муҳим пойдевор босқичидир. Мазкур даврда ўқувчиларнинг билим олишга бўлган қизиқиши, атроф-муҳитни англашга интилиши, тасаввури ва тафаккур жараёнлари шаклланади ҳамда ривожланади. Шу боис бошланғич синф ўқувчиларида ижодий фикрлаш қобилиятини эрта ёшдан шакллантириш уларнинг кейинги таълим босқичларида билимларни самарали ўзлаштириши ва шахсий ривожланишида муҳим аҳамият касб этади.

Ижодий фикрлаш мавжуд билим ва тажрибалар асосида янги ғояларни яратиш, муаммоларга турли нуқтаи назардан ёндашиш ҳамда ноанъанавий ечимларни топишга қаратилган мураккаб интеллектуал жараёндир. Ижодий

фикрлашга эга бўлган ўқувчи тайёр маълумотларни қабул қилиш билан чекланиб қолмайди, балки уларни таҳлил қилади, таққослайди, умумлаштиради ва мустақил хулосалар чиқаради.

Шу сабабли бошланғич таълим жараёнида ўқитувчининг асосий вазифаларидан бири ўқувчиларга муайян билимларни етказиш билан бир қаторда уларнинг мустақил ва ижодий фикрлаш кўникмаларини ривожлантириш учун зарур педагогик шарт-шароитларни яратишдан иборатдир.

Ижодий фикрлашнинг мазмун-моҳияти ва ўқувчи шахси ривожига аҳамияти

Ижодий фикрлаш инсон тафаккурининг муҳим кўринишларидан бири бўлиб, у янгилик яратиш, муаммоларга ноодатий ёндашиш ва бир нечта муқобил ечимларни ишлаб чиқиш имконини беради. Бошланғич синф ёшидаги ўқувчилар юқори даражадаги қизиқувчанлик, фаоллик ва тасаввурга эгалиги билан ажралиб туради. Уларнинг мазкур хусусиятларини мақсадли равишда ривожлантириш орқали ижодий салоҳиятни шакллантириш мумкин.

Ижодий фикрлаш жараёни ўқувчининг муаммога турли нуқтаи назардан ёндашиши, янгича ғояларни илгари суриши, бир нечта ечим вариантларини таклиф қилиши, тасаввуридан самарали фойдаланиши ва мустақил хулосалар чиқаришида намоён бўлади. Мазкур қобилиятларни ривожлантириш таълим мазмуни, ўқитиш методлари ва педагогик муҳитга бевосита боғлиқдир.

Анъанавий таълимда ўқувчи асосан тайёр билимларни қабул қилишга йўналтирилса, замонавий таълимда унинг фаоллиги, мустақил изланиши ва ижодий ёндашуви муҳим аҳамият касб этади. Шунинг учун таълим жараёни ўқувчини савол беришга, мушоҳада юритишга, таҳлил қилишга ва ўз нуқтаи назарини асослаб беришга йўналтириши лозим.

Бошланғич синф ўқувчиларининг ижодий фикрлашини ривожлантиришнинг психологик-педагогик хусусиятлари

Бошланғич синф ёшидаги болаларнинг тафаккур жараёни ўзига хос психологик хусусиятларга эга. Уларда образли фикрлаш ва ҳиссий қабул қилиш устун бўлиб, атроф-муҳитни англаш жараёни кўпинча бевосита кузатиш ва амалий фаолият билан боғлиқ ҳолда кечади. Шу сабабли бошланғич таълим жараёнида кўргазмалилик, ўйин, амалий машғулотлар, сахналаштириш ва ижодий фаолиятдан самарали фойдаланиш муҳим ҳисобланади.

Мазкур ёшдаги ўқувчилар ҳаётий тажрибаларига яқин, қизиқарли ва муаммоли топшириқларни бажаришга кўпроқ қизиқиш билдирадилар.

Ўқитувчи томонидан ўқувчиларга одатий жавобдан ташқари фикр юритишни талаб қиладиган саволларни бериш уларнинг ижодий тафаккурини фаоллаштиради. Масалан, муайян воқеа ёки предметнинг бошқача хусусиятлари ҳақида фикр юритиш, ҳикоянинг янги давомини яратиш ёки мавжуд муаммога турли ечимларни таклиф қилиш каби вазифалар ўқувчиларнинг тасаввури ва мустақил фикрлашини ривожлантиради.

Ижодий фикрлашни шакллантиришда ўқувчининг шахсий фикрига ҳурмат билан муносабатда бўлиш муҳим аҳамиятга эга. Ўқувчи ўз фикрини эркин ифодалаш имкониятига эга бўлган муҳитдагина фаол фикрлайди ва янги ғояларни илгари суришга интилади. Шунинг учун педагогик жараёнда ўқувчиларнинг фикрларини асоссиз рад этиш ёки кескин танқид қилиш ўрнига, уларни таҳлил қилиш ва фикрлашга ундаш мақсадга мувофиқдир.

Муаммоли таълим асосида ижодий фикрлашни ривожлантириш

Муаммоли таълим бошланғич синф ўқувчиларининг мустақил ва ижодий фикрлашини ривожлантиришда самарали педагогик ёндашувлардан бири ҳисобланади. Ушбу ёндашувнинг асосий хусусияти ўқувчига тайёр жавобни тақдим этиш ўрнига, уни муайян муаммоли вазиятни ҳал қилиш жараёнига жалб этишдан иборатдир.

Муаммоли вазият ўқувчида билишга бўлган эҳтиёжни юзага келтиради. Ўқувчи муаммони ҳал қилиш жараёнида мавжуд билимларидан фойдаланади, янги маълумотларни излайди, турли вариантларни таққослайди ва муайян хулосага келади. Бундай жараён ўқувчининг фикрлаш фаоллигини ошириш билан бирга, унинг ижодий салоҳиятини ҳам ривожлантиради.

Масалан, математика дарсларида бир масалани турли усуллар орқали ечишни таклиф қилиш мумкин. Бу орқали ўқувчилар бир хил натижага турли йўллар билан эришиш мумкинлигини англайдилар. Она тили ва ўқиш саводхонлиги дарсларида матннинг мазмуни асосида янги якун яратиш, қаҳрамон хатти-ҳаракатларига мустақил баҳо бериш ёки ҳикоя мазмунини бошқача тарзда ифодалаш каби топшириқлар ижодий фикрлашнинг ривожланишига хизмат қилади.

Муаммоли таълимни самарали ташкил этиш учун берилган топшириқлар ўқувчиларнинг ёш ва индивидуал хусусиятларига мос бўлиши, уларда қизиқиш уйғотиши ҳамда мустақил изланиш имкониятини яратиши лозим. Шу билан бирга, муаммони ҳал қилишда фақат битта тўғри ечим билан чекланиб қолмасдан, турли фикр ва ёндашувларга имконият яратиш муҳимдир.

Интерактив методлардан фойдаланиш имкониятлари

Интерактив методлар ўқувчиларнинг таълим жараёнидаги фаол иштирокини таъминлашга хизмат қилади. Бундай методлар асосида ўқувчиларнинг ўзаро мулоқоти, ҳамкорлиги ва мустақил фикр юритиши шаклланади. Интерактив таълим жараёнида ўқувчи пассив тингловчи эмас, балки билимларни ўзлаштириш ва яратиш жараёнининг фаол иштирокчисига айланади.

Ақлий ҳужум методи ижодий фикрлашни ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эга. Ушбу метод орқали ўқувчилар муайян муаммо ёки мавзу бўйича ўз ғояларини эркин баён қиладилар. Дастлабки босқичда билдирилган фикрларни баҳолаш ёки танқид қилиш чекланади. Кейинги босқичда эса билдирилган ғоялар таҳлил қилиниб, уларнинг мазмун ва аҳамияти муҳокама қилинади.

Кластер методи ўқувчиларнинг фикрларини тизимлаштириш ва мавзуга оид тушунчалар ўртасидаги боғлиқликни аниқлаш имконини беради. Мазкур методда асосий тушунча марказга жойлаштирилиб, у билан боғлиқ ғоя ва тушунчалар мантиқий тартибда ифодаланади. Бу жараён ўқувчиларнинг таҳлил қилиш ва умумлаштириш қобилиятини ривожлантиради.

Шунингдек, Венн диаграммаси, БББ методи ва бошқа интерактив усуллардан фойдаланиш орқали ўқувчиларнинг таққослаш, таҳлил қилиш, умумлаштириш ва мустақил хулоса чиқариш кўникмаларини ривожлантириш мумкин.

Дидактик ўйинлар ва ижодий фаолиятнинг ўрни

Бошланғич синф ёшида ўйин фаолияти бола ривожланишининг муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Дидактик ўйинларни таълим мақсадлари билан уйғунлаштириш ўқувчиларнинг билим олишга бўлган қизиқишини оширади ва уларнинг фикрлаш фаоллигини кучайтиради.

Ижодий характерга эга бўлган ўйинлар ўқувчиларнинг тасаввури ва фантазиясини ривожлантиради. Масалан, берилган ҳикояни давом эттириш, оддий предметлардан ноодатий тарзда фойдаланиш усуллари топиш, муайян расм асосида ҳикоя тузиш ёки фантастик вазиятлар бўйича фикр юритиш каби машғулотлар ўқувчиларни янгича ғояларни ишлаб чиқишга ундайди.

Дидактик ўйинларни ташкил этишда уларнинг таълимий мақсадга хизмат қилиши муҳимдир. Ўйин фақат вақт ўтказиш воситаси бўлиб қолмасдан, ўқувчиларнинг муайян билим, кўникма ва компетенцияларини ривожлантиришга қаратилган бўлиши лозим.

Лойиҳавий фаолият орқали ижодкорликни шакллантириш

Лойиҳавий фаолият ўқувчиларнинг мустақил изланиши ва ижодий фаолиятини ташкил этишда муҳим педагогик восита ҳисобланади. Лойиҳани амалга ошириш жараёнида ўқувчи муайян мавзу ёки муаммони ўрганади, маълумотларни тўплайди, таҳлил қилади ва муайян натижани яратади.

Бошланғич синфларда лойиҳалар ўқувчиларнинг ёш хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда содда ва қизиқарли мавзулар асосида ташкил қилиниши мумкин. Табиатни муҳофаза қилиш, оила, мактаб, маҳалла ва келажак ҳақидаги мавзулар ўқувчиларнинг қизиқишига мос келади. Бундай фаолият жараёнида ўқувчилар расм чизиш, матн тайёрлаш, макет яратиш ва ўз ишларини тақдим қилиш орқали ўз ижодий қобилиятларини намоён этадилар.

Лойиҳавий фаолият нафақат ижодий фикрлашни, балки ҳамкорлик қилиш, мулоқотга киришиш ва ўз фикрини асослаб бериш кўникмаларини ҳам ривожлантиради.

Ўқитувчининг педагогик фаолияти ва ижодий муҳит

Бошланғич синф ўқувчиларининг ижодий фикрлаш қобилиятини ривожлантиришда ўқитувчи ҳал қилувчи ўрин тутати. Ўқитувчи таълим жараёнида эркин, дўстона ва ижодий муҳитни шакллантириши зарур. Бундай муҳитда ўқувчи савол беришдан, ўз нуқтаи назарини билдиришдан ва хатога йўл қўйишдан қўрқмайди.

Педагог ҳар бир ўқувчининг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиши лозим. Айрим ўқувчилар оғзаки мулоҳаза юритишда фаол бўлса, бошқалари ёзиш, расм чизиш ёки амалий фаолият орқали ўз ижодий имкониятларини намоён этади. Шу сабабли ўқитувчи турли шаклдаги ижодий топшириқлардан фойдаланиши мақсадга мувофиқдир.

Ўқувчиларнинг ижодий фаоллигини оширишда рағбатлантириш ҳам муҳим омил ҳисобланади. Ўқувчининг янги ғояси, мустақил ёндашуви ва изланишини муносиб баҳолаш унда ўз кучига ишончни шакллантиради. Бу эса келгусида янада фаол ва ижодий фикрлашга хизмат қилади.

Ижодий фикрлаш қобилиятини баҳолаш масалалари

Ижодий фикрлаш қобилиятини баҳолаш жараёнида фақат ўқувчининг тўғри жавоб беришига асосланиш мақсадга мувофиқ эмас. Чунки ижодий фаолият кўп ҳолларда турли фикр ва ечимларнинг мавжудлиги билан тавсифланади.

Ўқувчиларнинг ижодий фикрлаш даражасини аниқлашда уларнинг янгича ғояларни илгари суриш қобилияти, бир муаммога нисбатан бир нечта ечим таклиф қилиши, мустақил фикр юритиши, тасаввурининг

ривожланганлиги ва ўз фикрини асослаб бериши каби жиҳатларга эътибор қаратиш зарур.

Баҳолаш жараёнида ўқувчининг фақат якуний натижаси эмас, балки унинг фикрлаш ва изланиш жараёни ҳам инобатга олинishi лозим. Бундай ёндашув ўқувчининг ижодий ривожланиш динамикасини аниқлаш ва унинг кейинги фаолиятини тўғри йўналтириш имконини беради.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, бошланғич синф ўқувчиларининг ижодий фикрлаш қобилиятини ривожлантириш замонавий таълим тизимининг муҳим вазифаларидан бири ҳисобланади. Ижодий фикрлаш ўқувчиларнинг билимларни пухта ўзлаштириши билан бирга, уларнинг мустақил қарор қабул қилиш, муаммоларни ҳал қилиш, янги ғояларни илгари суриш ва турли вазиятларга мослашиш қобилиятини шакллантиради.

Тадқиқот ва педагогик таҳлиллар шуни кўрсатадики, бошланғич таълим жараёнида муаммоли таълим, интерактив методлар, дидактик ўйинлар, ижодий топшириқлар ва лойиҳавий фаолиятдан мақсадли фойдаланиш ўқувчиларнинг ижодий салоҳиятини ривожлантиришга самарали таъсир кўрсатади. Бундай методлар ўқувчиларни тайёр билимларни қабул қилиш билан чекланиб қолмасдан, мустақил изланишга, таҳлил қилишга ва янги ечимларни топишга ундайди.

Ижодий фикрлашни ривожлантиришда ўқитувчи томонидан яратилган педагогик муҳит алоҳида аҳамиятга эга. Ўқувчиларнинг эркин фикр билдириши, савол бериши ва турли ғояларни илгари суриши учун қулай шарт-шароит яратиш уларнинг интеллектуал ва ижодий ривожланишини таъминлайди.

Шу билан бирга, ҳар бир ўқувчининг индивидуал хусусиятлари ва қизиқишларини ҳисобга олиш, уларнинг ижодий ташаббусларини қўллаб-қувватлаш ҳамда фикрлаш жараёнини рағбатлантириш зарур. Таълим жараёнида ўқувчининг тайёр жавобидан кўра, унинг мустақил изланиши ва муаммога ижодий ёндашувига ҳам алоҳида эътибор қаратиш мақсадга мувофиқдир.

Демак, бошланғич таълим босқичида ижодий фикрлаш қобилиятини тизимли ва мақсадли равишда ривожлантириш келажакда билимли, мустақил фикрлайдиган, ташаббускор ва ижодкор шахсни тарбиялашнинг муҳим омилларидан бири бўлиб хизмат қилади. Шу боис таълим амалиётида ўқувчиларнинг ижодий салоҳиятини ривожлантиришга қаратилган замонавий педагогик ёндашувларни кенг жорий этиш муҳим аҳамият касб этади.

1. Абдусамиев Д. Бошланғич таълим педагогикаси: дарслик. – Тошкент, 2025.
2. Мавлонова Р., Тўраева О., Холиқбердиев К. Педагогика: дарслик. – Тошкент, 2013
3. Мавлонова Р. А. Бошланғич таълим методологияси: ўқув қўлланма. – Тошкент, 2017.
4. Муҳтарова Л. А. Бошланғич таълим педагогикаси, инновация ва интеграцияси: ўқув қўлланма. – Тошкент: NIF MSH, 2023.